

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KORKMAZ

*İzmir Demokrasi Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İzmir/TÜRKİYE
ayseornek@gmail.com*

ORCID

**TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI
ÂMİD'DE ŞÂİRLERİN
TANITIMININ İLK CÜMLE
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

ANALYZING THE INTRODUCTION
OF POETS IN TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI
ÂMİD IN THE CONTEXT OF THE
FIRST SENTENCE

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 01.07.2024
Kabul Tarihi: 08.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 01.07.2024
Accepted Date: 08.08.2024
Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Korkmaz, Ayşe. "Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Şâirlerin Tanıtımının İlk Cümle Bağlamında İncelenmesi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 210-229.

Korkmaz, Ayşe. "Analyzing the Introduction of Poets in Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid in the Context of the First Sentence". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 210-229.

10.28981/hikmet.1508552

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KORKMAZ

**TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI ÂMİD'DE ŞÂİRLERİN TANITIMININ İLK CÜMLE
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

**ANALYZING THE INTRODUCTION OF POETS IN TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI ÂMİD IN
THE CONTEXT OF THE FIRST SENTENCE**

ÖZ

Tezkireler, şâirlerin hayatları, eserleri, edebî kişilikleriyle alakalı bilgiler veren eserlerdir. Türk edebiyatında Ali Şir Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı eseriyle başlayan ve XX. yüzyılda Mahmud Kemal İnal'ın Son Asır Türk Şâirleri ile son bulan bu gelenekte önemli bir yer tutan tezkirelerden biri Ali Emiri'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid adlı tezkiresidir. Diyarbakır doğumlu olan yazar, tezkiresinde Diyarbakır'da doğmuş veya yolu bir şekilde Diyarbakır'a uğramış şâirlerin hayatlarını, kendi tecrübe ve gözlemleri ve doğruluğundan emin olduğu kaynaklardaki bilgiler vasıtasıyla anlatmıştır. Tezkire içerisinde, şâirler hakkında birçok konuda bilgi bulabilmek mümkündür. Çalışmada, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'deki bu bilgi bolluğu sadece maddelerin giriş cümleleri ekseninde incelenecek ve mevcut konular tespit edilip sınıflandırılacak ve örneklerle desteklenecektir. Tezkirenin genelindeki konu çeşitliliğinin giriş cümlelerine nasıl yansıdığı ve ilk cümlelerde nelere dikkat edildiği tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, Ali Emiri, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid.

ABSTRACT

Tezkires are works that give information about the lives, works and literary personalities of poets. Ali Emiri's Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid is one of the tezkires that occupies an important place in this tradition, which started with Ali Şir Nevâyî's Mecâlisü'n-Nefâis in Turkish literature and ended with Mahmud Kemal İnal's Last Century Turkish Poets in the XXth century. In his tezkire, the author, who was born in Diyarbakır, describes the lives of poets who were born in Diyarbakır or whose paths somehow passed through Diyarbakır, through his own experiences and observations and the information in the sources he is sure of their accuracy. It is possible to find information on many subjects about poets in the Tezkire. In this study, this abundance of information in Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid will be analyzed only on the axis of the introductory sentences of the articles and the existing topics will be identified and classified and supported with examples. It will be determined how the diversity of subjects in the whole of the tezkire is reflected in the introductory sentences and what is paid attention to in the first sentences.

Keywords: Tezkire, Ali Emiri, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid.

Giriş

Arapça z-k-r kökünden türemiş ve hatırlamaya vesile olan şey anlamına gelen tezkire, dilimizde farklı anlamlarla karşımıza çıkmaktadır: pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt, askerlik görevinin bittiğini bildiren belge (Türkçe Sözlük, 2011, 2345). Bir edebiyat terimi olarak bakacak olursak tezkire; belli bir meslekte tanınmış kişilerin (öncelikle şâirler olmak üzere, hattat, musikî ustaları, veliler vb.) hayatları ve sanatları hakkında bilgi veren eserlerdir (Çapan, 2005, 1).

Türk edebiyatında Arap ve Fars edebiyatlarını örnek alarak başlayan tezkirecilik geleneği zamanla Türk kültür ve edebiyatının etkisiyle özgün örnekler vermiştir. Bu tezkireler sayesinde dil ve edebiyatımızın önemli temsilcilerinin unutulmamaları ve gelecek kuşaklara aktarılmaları sağlanmıştır (Kılıç, 2007, 546).

XV. yüzyılda Ali Şir Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâ'is* adlı eseriyle başlayan tezkirecilik geleneğinde, XX. yüzyılda Nâil Tuman'ın yazmış olduğu *Tuhfe-i Nâilî* adlı esere kadar manzum veya mensur birçok tezkire yazılmıştır. Bu tezkireler gerek şâirlerin biyografileri ve eserleri hakkında bilgiler vermesi gerekse dönemin sanat anlayışı, sosyal ve ekonomik hayatı hakkında ipuçları barındırması bakımından oldukça önemli eserlerdir. Bu özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda (kendileri doğrudan bir edebî eleştiri eseri olmasa da) devrin edebî eleştirisini temsil etmesi sebebiyle de önem kazanmaktadır (Tolasa, 2002, X). Bu eserlerden biri de XX. yüzyılda Ali Emirî tarafından yazılmış olan *Tezkire-i Şu'arâ-yı Amid'* dir.

Ali Emirî 1274/1857 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. İlim ve sanata önem veren bir ailede büyüyen Emirî, ilk öğrenimine Sülûkiye Mescid-i Şerifi Mektebinde başlamış, Fethullah Feyzi Efendi ve Mehmed Şaban Kâmî Efendi'nin ilim ve irfânından faydalanmıştır. Küçük yaşlarda şiir yazmaya, gençlik yıllarında da eski yapılarıdaki kitabeleri okumaya merak salmış, birçok eseri ezberlemiştir (Kadioğlu, 2018, 4). 1285/1868'de bir yıllığına Siirt-Şirvan'a gitmiş ve Nevinli Mehmed Efendi'den dersler almıştır. Daha sonra Diyarbakır'a dönen Emirî burada amcası Şaban Kâmî Efendi'den de dersler almıştır. Bu esnada hat sanatıyla da ilgilenmiş ve oldukça başarılı eserler vermiştir. Ömrünün bir döneminde tarihe ve tarih kitaplarına merak salmış, hatta bu durum onun sağlığını etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Bunun üzerine hava değişimi için Mardin'e dayılarının yanına gitmiş, bu değişim ona iyi gelmiştir. Burada Ahmed Hilmi Efendi'den üç yıl boyunca ders almış ve okumalarına devam etmiş, Arapça şiirler ezberleyip söylemeye başlamıştır. Bir dönem Mardin'de Tahrîrât Kalemî kâtipliği yapmış, 1295/1878'de bu görevden istifa ederek Diyarbakır'a geri dönmüştür. Her ne kadar memuriyet istemese de yaşanan bazı olaylar neticesinde 30 yıl boyunca farklı farklı şehirlerde memur olarak çalışmıştır. Bu görevlendirmeleri sırasında edindiği tüm kitapları Millet Kütüphanesinde toplamış, 1916 yılında milletine vakfetmiştir. Ali Emirî 23 Ocak 1924 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir (Kadioğlu, 2018, 5-7).

Ali Emirî ilimle dolu hayatında birçok eser yazmıştır. Bunlardan bir kısmı biyografik eserlerdir: *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, *Mir'âtü'l-Fevâ'id Mukaddimesi* ve *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Terâcim-i Şu'arâ-yı Âmid*, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (İsen, 2009, 172).

Çalışmamıza konu olan *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 1296/1879 senesinde tamamlanmış, 1327/1909'da Matbaa-i Âmid'de eski harflerle 424 sayfa olarak basılmıştır. Eserde başlangıçtan 1296/1878'e kadar Diyarbakır ve çevresinde yetişmiş şâir, âlim, hattat, musiki-şinâs gibi şahısların hâl tercümeleleri ve sanatları ele alınmıştır. Sadece bir bölgeyi ele alması bakımından diğer tezkirelerden ayrılmaktadır. Eserde yer verdiği şâirlerin seçiminde Diyarbakır ile bağlantılı olması koşulu mevcuttur (Kadioğlu, 2018, 11-12). Eserin mukaddimesinde bu konuyla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Sâ'ir memleket ahâlîsinden olup şehrimizde vefât eden şu'arâ ile şehrimizden sâ'ir mahallere 'azîmet ve tavattun eyleyenleriñ evlâd ü ahfâdından şâ'ir zuhûr etmiş ise silsile-i ensâb ma'lûm olmak için Mir'ât-ı Fevâ'id'deki tertîb sûretiyle bu muhtasarda dahi mündericidir. Bir de kendileri memleketimize mensûb olmadığı yahud şehrimizde vefât eylemediği hâlde ba'zı tezkirelerde tevellüd veya vefâtı şehrimize nisbet edilenler de vardır. Hakîkat añaşılmak için onlar dahi muhtasar sûretiyle derc ve irâ'e olunmuştur (Kadioğlu, 2018, 24).

Bu ifadeye göre Ali Emirî; Diyarbakırlı, başka memlekette olup Diyarbakır'da vefat eden, Diyarbakır'da doğup başka memleketlere yerleşen ve Diyarbakırlı olmadığı hâlde bazı kaynaklarda oraya nisbet edilen şâirleri eserine dâhil etmiştir (Öztürk Doğan, 2022, 441).

Ali Emirî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'in yazılışı hakkında bilgi verdiği "*İfâde-i Mahsûsa*" kısmında şöyle söylemektedir:

Yazık ki şimdiye kadar yazılan otuz kadar 'Osmânlı Tezâkir-i Şu'arâsı umûmî sûretiyle yazılmış olup bir vilâyete veya bir memlekete mahsûs tezâkir-i şu'arâ yazılmamıştır. Memleketimden henüz hârice çıkmadığım âvân-ı civânîde idi ki mütâla'a eylediğim Tezâkir-i Şu'arâda maskat-ı re'sim olan Diyârbekir (Âmid) şehrinde evvel ve âhir zuhûr eden birçok 'Osmânlı şu'arâsının esâmî ve ahvâlî yazılmadığı ve yazılanların da ekseri yanlış ve gayr-ı muvâfık sûrette bulunduğu ve bir kısmınıñ maskat-ı re'sleri hiç gösterilmediği veya başka memleketlere nisbet eylediği görülmesi üzerine Diyârbekir (Âmid) şehri şu'arâsına ve bu meyândaki sâ'ir hünerverâna mahsûs bir tezkire yazmak arzusu hâsıl oldu (Kadioğlu, 2018, 22).

Bu ifadelerden yola çıkarak Emirî, genel tezkirelerin aksine, bir bölgeye mahsus bir tezkire yazmak istediğini, bu bölgenin doğum yeri olan Diyarbakır olacağını söylemektedir. Bu bölgede yetişmiş şahsiyetlerin bazıları hakkında, diğer biyografik kaynaklarda hiç bilgi olmadığını, bazıları hakkında verilen bilgilerin ise yanlış olduğunu belirtmektedir. İşte bu sebeple, kendi doğduğu yer olan Diyarbakır'da yetişmiş şu'arâ ve hünerverân hakkında bir tezkire yazma gereği duyduğunu işaret etmiştir.

tutmaktadır. Ayrıca halk tarafından sevilen ve aynı zamanda kendileri de şâir olan Diyarbakır valileri, bugün unutulmuş dîvân şâirleri, saz şâirleri, hânendeler, kahvehâne şâirleri gibi birçok şahıs da tezkirede kendine yer bulmuştur.

Bu yazıda Ali Emirî'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* adlı tezkiresinin hem matbu hem de yazma nüshası hakkında yapılan çalışmalardan faydalanılarak eserdeki 194 madde, giriş cümleleri bakımından incelenmiştir. Müellifin, şâirler hakkında söylediği ilk şeyin hangi bilgileri ihtiva ettiği tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Böylelikle Ali Emirî'nin şâir hakkında bilgi verdiği ilk cümlede neleri önemseydiği belirlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili verilen örneklerden matbu nüshada olanlar İdris Kadioğlu'nun çalışmasından ve yazma nüshalarda olanlar ise Hasan Yılmaztürk'ün yüksek lisans tezinden alınmıştır. Aynı zamanda çalışmada tezkirede yer alan konu ile ilgili mevcut tüm örnekler kullanılmamış, geneli temsil ettiği düşünülen örneklerle yer verilmiştir.

Tezkiredeki maddelerin giriş cümlelerinin incelenmesi sonucunda tespit edilen bilgiler ve sınıflandırmalar şu şekildedir:

Şâirlerin İsimleri

Ali Emirî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de şâirler hakkında bilgi verirken seksen dört maddede ilk olarak şâirlerin isimlerine yer vermiştir. İsim verilen cümlenin çok kısa olması dolayısıyla, isimden hemen sonraki cümlede hangi bilgilerin yer aldığı da tespit edilmiştir.

Emirî, şâirin ismini zikrettikten hemen sonra şâirin akrabalık ilişkilerine değinmiş ve kim olduğunu belirginleştirmiştir. Bu bilgilerin baba-oğul/kız veya dede-torun ilişkisi bağlamında ele alındığı görülmektedir:

İsm-i 'âlîleri Muhammed'dir. Pîr-i tarîkat-ı Gülşeniyye kutbü'l-ârifîn gavsü'l-vâsılîn hazret-i İbrâhîm Gülşenî-i Âmidî kuddise sırruhü's-samedî hazretleriniñ ahfâd-ı vâlâ-nijâdındandır. (Hâletî)

İsm-i 'âkifâneleri Râhiledir. Diyarbekir hânedânından Ahmed Bey merhûmun kerîmesi ve şâ'ire-i nezîhe Hatîce 'İffet Hanım'ın küçük hemşiresidir. (Sırrî Hanım)

İsm-i Kerem-penâhîleri Mustafa'dır. 'Ulemâ vü fuzalâ-yı memleketden Diyarbekir nâ'ib-i esbâkı Sâlih Efendi merhûmun mahdûm-ı 'âlîleridir. (Sûfî)

İsmi 'İffet-pîrâları Hadîce'dir. Hânedân-ı memleketden Ahmed Bey'in kerîmesi ve sâbîku't-terceme Râhile Sırrî Hanım'ın hemşire-i kebîresidir. ('İffet Hanım)

İsimleri Muhammed Sa'îd'dir. Âtiyü't-terceme müftî-i memleket Lebîb Efendi'nin ahfâdındandır. (Fâ'iz)

İsimleri 'Abdülvehhâb'dır. İsimleri sebkât eden Remzî Efendi'nin hafîdi ve Tâhir Tâ'ib Efendi'nin mahdûmudur. (Vehbî)

İsm-i 'âlîleri Ahmed'dir. Emîrî-zâdedir. Bu fakîr-i câmiu'l-hurûfun büyük birâderidir. ('Âkif)

İsm-i 'âlîleri Muhammed'dir. Pîr-i tarîkat İbrâhîm Gülşenî Hazretleri'nin veled-i necîbleridir. (Za'fî)

Bazı şâirlerin isim bilgilerinden sonra onların halk arasında hangi isimle veya ünvanla şöhret kazandığı vurgulanmıştır:

İsm-i sâmîleri Muhammed'dir. Zamânında Muhammed Ağa diye şöhret-şî'âr idi. (Ümnî)

İsm-i âsafâneleri Seyyid 'Alî Celâlüddîn'dir. 1238/1823 senesinde Rûmeli ser-'askeri iken vefât eden füzêlâ-yı vüzerâdan meşhûr Celâl Paşa'dır. (Celâl Paşa)

İsm-i 'âlîleri Sâdullah'dır. Diyarbekir hânedânından Fethî-zâde 'üvânıyla be-nâm idi. (Sa'îd)

İsm-i 'âlîleri 'Osman'dır. Şaşı-zâdelikle ma'rûf idi. ('Âzîm)

İsmi Muhammed şöhreti Müftîzâde'dir. (Kudsî)

İsimlerin belirtilmesinden sonra yer alan bilgilerden bir diğeri de doğum ve ölümleri hakkındadır. Emirî, ismini verdiği şâirin doğum yeri, doğum tarihi veya ölümü hakkında bilgi vermeyi uygun bulmuştur:

Nâmı Ahmed, mevlidi şehr-i şehîr-i Âmid'dir. (Hicâzî)

İsimleri Zülfikâr'dır. 1230/1815 senesinde şimşîr-i vücûdu niyâm-ı 'ademden zuhûr etmiştir. (Dürcî)

Nâm-ı bihterînleri Muhammed'dir. 1170/1757 hudûdunda şehrimizde dünyâya gelmiştir. (Remzî)

İsm-i vâlîleri Hasan'dır. Maskat-ı re'si Akıska şehridir. Şehrimizde vefât eden şu'arâdandır. 1220/1806 senesinde tevellüd eylemiştir. (Cevrî)

Nâm-ı 'âlîleri 'Alî'dir. Diyârbekir'e on iki sâ'at mesâfede bulunan Savur kasabası etrâfında vâkı' Sürgücî 'aşîretinden zuhûr etmiştir. (Zârî)

İsm ü şöhreti Molla 'Alî'dir. Şehrimiz derûnunda vâkı' iç kal'ada tevellüd eylemiştir. (Tufeylî)

Aşağıdaki örnekte de doğduğu yılda meşhur olan paşanın ismini alması dolayısıyla doğuma yer verilmiştir:

İsm-i muhteremleri Muhammed'dir. Sadr-ı esbak-ı meşhûr Muhammed Râgıb Paşa merhûmuñ zamân-ı sadâretinde 1175/1762 hudûdunda tevellüd eylediklerinden Muhammed Râgıb tesmiye kılınmıştır. (Râgıb)

Ali Emirî, bazı şâirlerin isimlerini söyledikten hemen sonra onların eğitimleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler hangi ilim dallarında veya kimlerden eğitim aldıkları hakkındadır. Bazen de eğitimleri sonrasında gittikleri yerler ve aldıkları görevlerden de bahsedilmiştir:

İsmi Muhammed'dir. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i bizâ'a-i 'ulûm u ma'ârif ederek 'asrîniñ 'ulemâ ve şehriñiñ şu'arâsı sınıfına dâhil olmuştur. (Edîb)

İsm-i behînleri Mustafa'dır. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i bidâ'a-i kitâbet ederek Anadolu ve Rumeli semtlerinde birçok vülât-ı kirâmın dîvân efendiliklerinde istihdâm olunmuş. (Safvet)

İsimleri Mûsâ'dır. Tahsîl-i bidâ'a-i ma'ârif eyledikten sonra Dersa'âdet'e 'azîmetle 1286'da Batum sancağı tahrîrât müdürlüğüne ve ba'de Bagdat rûsûmât müdürlüğüne ta'yîn olarak işbu tezkirenin târîh-i tahrîri olan 1295 senesinde Dersa'âdet'e 'azîmet eylemiştir. (Safvet)

İsmi Muhammed'dir. Üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl-i bidâ'a-i kemâlât eyledikten sonra hüsn-i hattı hasebiyle Câmî-i Kebîr kağısında bir bâb-ı mektubcu dükkânı küşâd eyledi. (Mâhir)

İsmi 'Abdülkerîm'dir. Ba'de't-tahsîl Dersa'âdet'e 'azîmet ederek ketebe-i dîvân-ı sultânî zümresine dâhil olmuş idi. (Şânî)

Emirî bazen şâirin ismini verdikten sonra onun mesleğini dile getirmiştir. Bâkî'nin şekerci, Fedâyî'nin vekîl, Lüzûmî'nin memur, Vecdî'nin mücellit, Vasfî'nin gümrük memuru olduğu bilgisi verilmiştir:

İsmi 'Abdulbâkî'dir. Üstâd bir şekerci idi. (Bâkî)

İsmi Ahmed'dir. 1280 senesinde arâzî kitâbetiyle bi'l-âhere tahrîrât müsveddeliği me'mûriyetiyle on beş sene mikdârı Sî'ird sancağında istihdâm olunarak işbu tezkiremizin târîh-i tahrîri olan 1295 senesinde memleketi olan Diyarbekir'e 'avdet ile dîvân-ı eş'ârının tertîbiyle meşgûldür. (Lüzûmî)

İsm-i vâlâları İsmâ'il'dir. Bir müddet Câmî-i Kebîr kapısında bir dükkân küşâdıyla mücellitlik ve ba'de terk ederek ashâb-ı mesâliha'arz-ı hâl ve mektûb yazarak imrâr-ı evkât eylemekte bulunmuş idi. (Vecdî)

Bazı şâirlerin isimleri belirtildikten sonra ne kadar yaşadıklarından ve yaşamları boyunca ne ile anıldığından bahsedilmiştir:

İsm-i 'âlîleri Muhammed'dir. 'Ömr-i kâmilâneleri yüz seneyi tecâvüz eden mu'ammerînden ve âgûş-ı ihtirâmında birçok e'âzım perverde eden memleketimiziñ eşrâf-ı be-nâm ve üdebâ-yı kemâlât-ittisâmındandır. (Emirî)

Ali Emirî bazı şâirler hakkında verdiği ilk bilgilerde şâirin isminden hemen sonra şahsî birtakım özelliklerine değinmiştir. Örneğin Rızâ maddesinde isminin Muhammed olduğu belirtilmiş ve onun hem edebî yönüne hem de doktor oluşuna değinilmiştir:

İsm-i 'âlîleri Muhammed'dir. Üdebâdan ve meşâhîr-i etibbâ-yı memlekettedir. (Rızâ)

Şehdî maddesinde ise onun âlim, fâzıl ve kâmil bir kişi olduğu bilgisi verilmiştir:

İsm-i fâzılları Yahyâ'dır. 'Âlim, fâzıl, kâmil bir zât idi. (Şehdî)

Ziyâ hakkında ise, anlayışlı/kavrayışı yüksek bir zât olduğundan ve insanî açıdan nitelikli olduğundan bahsedilmiştir:

İsm-i münîrleri Yûsuf'dur. Memleketin erbâb-ı dirâyet ve ashâb-ı insâniyetinden idi. (Ziyâ)

Bunlara ek olarak, bazı şâirler için memleketin beylerinden, ulemânın ileri gelenlerinden, memleketin önde gelen edebiyatçılarından veya faziletli kimselerden olduklarına dair bilgiler, isimlerinin hemen ardına eklenmiştir:

İsm-i necîbâneleri Muhammed'dir. Ümerâ-yı hânedân-ı memleketden idi. (İzzetî)

İsm-i fâzılâneleri Ahmed'dir. Şehrimizin a'lâm-ı 'ulemâsındandır. (Azmi)

İsm-i 'âlîleri İsmâ'îl'dir. Memleketin ser-âmedân-ı üdebâsındandır. (Fâmî)

İsm-i 'âlîleri 'Alî'dir. Fuzalâdan bir zâtdır. (Nisbetî)

Tezkiredeki giriş cümlelerine bakıldığında en fazla yer tutan kategorinin "isim" olduğu görülmektedir. Günümüzde, sosyal ilişkilerimizde birini tanıtırken veya tanıştırtırken öncelikle ismini söylememiz gibi, Emirî de şâirlerin öncelikle gerçek isimlerine yer vermiş, ardından onlarla ilgili ek bilgilere geçmiştir. 194 madde başı şâirin 84 tanesinde ilk cümle şâirlerinin isimlerinin anılmasıyla başlamıştır.

Akrabalık İlişkileri

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'e ilk cümle ekseninde baktığımızda karşımıza çıkan diğer bir unsur akrabalık ilişkileridir. Bir önceki maddede yer alan isimden hemen sonra verilen akrabalık ilişkilerinden farklı olarak bu bölümde isim verilmeden, doğrudan akrabalık ilişkileri ele alınarak bir giriş yapılmıştır. Şâirler, halk tarafından tanınan büyükleri/ataları vasıtasıyla tanıtılmıştır.

-Baba-Oğul

Akrabalık ilişkilerinden ilki baba-oğul ilişkisidir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, madde başı şâir tanıtılmaya başlanırken ilk olarak kimin oğlu olduğundan bahsedilmiştir. Bunun sebebi olarak, şâirlerinin babalarının halk tarafından iyi tanınması gösterilebilir. Böylelikle Emirî, bahsettiği şâir hakkında okuyucuyu bu şekilde bilgilendirmiş olmaktadır. Bu bilgilendirme sırasında bazı detaylara değinilmiştir. Örneğin; Ahmed Paşa maddesinde şâir kimin oğlu olduğu belirtilerek tanıtılırken Ahmed Paşa'nın babası Çerkes İskender Paşa'dan da bahsedilmiş ve onun Diyarbakır'daki bazı mimari eserleri yaptırdığı söylenmiştir:

Şehrimizde câmi'-i şerîf ve sa'ir ba'zı âsâr-ı hayriyye ile ibkâ-yı nâm eden âti't-terceme Çerkes İskender Paşa'nın mahdûm-ı kebîridir. (Ahmed Paşa)

Yine aynı şekilde Edhem maddesinde, Edhem'in babası Mustafa Tâlib Efendi için de kısa bir bilgilendirme eklenmiş, onun zamanın Nef'îsi olan bir Kadızâde olduğu ve tezkirede daha önceden adının geçtiği belirtilmiştir:

Hânedân-ı memlekette Nefî-i zamân Kâdî-zâde âti't-terceme Mustafâ Tâlib Efendi merhûmuñ mahdûmudur. (Edhem)

Tespit edilen örneklerde, şâir babası ile tanıtılırken kısaca babaları hakkında da bilgi verilmiştir. Bu bilgilerden bazıları şöyledir: İsmi verilen babanın daha önce tezkirede bahsedildiği veya ilerleyen maddelerde isminin zikredileceği, memleketin hanedanından olduğu, bazı müşkillere çözüm bulduğu, Ermeni olduğu, görevi, memleketin fâzıllarından olduğu vb. Aşağıda bunlarla alakalı birkaç örnek sunulmuştur:

Âti't-terceme 'Azîz Mahmûd Urmevî hazretleriniñ mahdûm-ı mürşidâneleridir. (İsmâ'îl Çelebi)

Hânedân-ı memlekette merhûm Sâlih Ağa hafîdi ve Hâcî 'Osmân Ağa'nıñ mahdûmu, ihvânımızdan Zülfikâr Zihnî Efendi'dir. (Zihnî)

Diyarbakir Ermeni tâifesi hânedânından Çelebi-zâde Armuş Efendi'nin mahdûmudur. (Lutfî)

Tercemesi sabk eden sâhib-i câmi' Çerkes İskender Paşa'nın üçüncü mahdûmudur. (Muhammed Paşa)

Ayrıca, inceleme esnasında madde başı şâirin kaçınıcı çocuk olduğuna dair bilgilere rastlanmıştır:

Şehrimizde câmi'-i şerîf ve sa'ir ba'zı âsâr-ı hayriyye ile ibkâ-yı nâm eden âti't-terceme Çerkes İskender Paşa'nın mahdûm-ı kebîridir. (Ahmed Paşa)

Tercemesi sabk eden sâhib-i câmi' Çerkes İskender Paşa'nın üçüncü mahdûmudur. (Muhammed Paşa)

Kahramân-ı meydân ve sâbıku't-terceme İskender Paşa merhûmuñ ikinci mahdûmu... (Derviş)

Râyic maddesinde ise Râyic'in babası hakkında daha geniş bilgi verilmiş, onun Dilâveriyye Medresesi'nde müderris ve aynı zamanda müftü olduğuna değinilmiştir:

Fâzıl-ı bî-nazîr Mansûrî-zâde Ahmed Efendi'niñ mahdumu, Mustafâ Mucîb Kemâlî Efendi'niñ mahlâs-ı dîgeridir. Pederleri Ahmed Efendi, Diyârbekir'de medâris-i resmîyyeden olan Dilâveriyye Medresesi müderris-i 'alî-kadri ve Diyârbekir müftîsi idi. (Râyic)

-Dede-Torun

Akrabalık ilişkilerinden bir diğeri dede-torun ilişkisidir. Emirî bazı şâirleri takdim ederken onu dedeleri vasıtasıyla tanıtmıştır. Bu dedelerden özellikle İbrahim Gülşenî dikkat çekicidir. Halk arasında iyi bilinen ve sevilen bir şahsiyet olmasından dolayı madde başı şâirlerin tanıtımında ismi geçmektedir.

Terceme-i ahvâl-i mürşidâneleri bu mecelle-i perîşâna zînet veren kutbü'l-'ârifîn bedreka-i ehl-i yakîn Şeyh İbrâhîm Gülşenî hazretleriniñ hafîdi ve Şeyh

Ahmed Hayâlî hazretleriniñ mahdûm-ı reşîdi ve Seyyid 'Alî Safvetî hazretleriniñ birâder-i necâbet-i be-dîdi ve Seyyid Muhammed Hâletî hazretleriniñ 'amm-ı edîb ü ferîdidir. (Hasan)

Pîr-i tarîkat-i 'âliyye İbrâhîm Gülşenî-i Âmidî Hazretleri'nin hafîd-i 'âlîleri ve Emir Ahmed Hayâlî Hazretleri'nin mahdûm-ı 'âlîleridir. (Safvetî)

Bazı maddelerde şâirin hem babasının hem de dedesinin kim olduğu belirtilmiş ve böylece şâirin soyu hakkında daha kesin bilgi sunulmuştur:

Hânedân-ı memleketden fâzıl-ı be-nâm Pîrânî 'Ömer Efendi'nin ahfâdındandır. Pederi Muhammed Efendi, anın pederi Hâcî 'Alî Efendi'dir. Kendileri de memleketin mücâz u me'zûn-ı 'ulûm olan 'ulemâsından idi. (Sa'îd)

Hânedân-ı memleketden sâbıkü't-terceme İbrâhîm Cehrî Efendi'nin hafîdi ve âtiyü't-terceme Süleymân Nazîf Efendi'nin mahdûm-ı mu'allâ-rüsûmudur. (Sa'îd Paşa)

Emirî'nin, bazı maddelerde akrabalık ilişkilerini silsile veya sülale kavramları üzerinden anlattığı görülmektedir:

Şehrimizden zuhûr eden 'Üryânî-zâde silsile-i mübeccelesindedir. (Hayrî)

Hânedân-ı memleketden olan Çerhî-zâdelerdendir. (Muhammed Efendi)

Rûşenî ve Vâsîf maddelerinde hem sülale hem de baba adı geçmektedir. Böylelikle hangi sülaleden kimin oğlu olduğu belirginleştirilmiştir:

Hazret-i Gülşenî (kuddise sırruhü'l-ganî) sülâlesinden ve Diyârbekir meclis-i idâre a'zâsından merhûm Hâcî Sâlih Efendi'niñ mahdûmu Hâcî Bekir Rûşenî Efendi'dir. (Rûşenî)

Şehrimizin hânedânından Gülşenî-zâdelerden merhûm Şeyh Muhammed Efendi'nin mahdûmudur. (Vâsîf)

Ali Emirî için bir şâirin tanıtımında akrabalık ilişkilerinin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Tezkire içerisinde 18 maddede ilk cümlemin bu minvalde oluşturulması, Ali Emirî'nin bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

Sanatı Hakkında

Şâir tezkireleri, şâirlerin hayatları hakkında verdikleri bilgilerin yanında onların şâirlik vasıfları, edebî güçleri, eserlerinin niteliği, sanatı hakkında vb. yorumlar içerir. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de* bir tezkirede var olması beklenen tüm unsurları görebilmek mümkündür. Bunların içine az önce bahsi geçen edebî yön de girmektedir. Emirî, bazı şâirleri tanımlarken ilk cümlede onların sanat yönüne değinmiştir. Cedîdî isimli şâir tanıtılırken ilk olarak onun kahvehane şâirlerinden olduğu ve basit vezinli manzumlar yazdığını belirtmektedir:

'Âmiyâne nazm-ı mevzûn inşâd eden kahve-hâne şâ'irlerindedir. (Cedîdî)

Bir başka şâirimiz Civân hakkında ise onun saz şâiri olduğu, kahvehanelerde mu'ammâ ve lügaz tertip ettiği, millî duygular barındıran bir tarzı olduğu ve ümmî şâirlerin önde gelenlerinden biri olduğu vurgulanmıştır:

"Hâcı Civân" lakabıyla benâm, zamânımız sâz şâ'irlerindedir. Kahvehânelerde mu'ammâ, lügâz tertîb eden ve lisân-ı millî üzre söz söyleyen ümmî şu'arâmızıñ ser-âmedânındandır. (Civân)

Aşağıdaki örnekte Hasretî isimli şâir için bir yergi mevcuttur. Onu, her ne kadar bir şeyi düzgün ve kurallara uygun olarak yazmada iyi olmasa da Allah'ın bir lutfu olarak tabiatından ölçülü gazeller ortaya çıkarabilen ve kendini şâir zanneden biri olarak nitelendirmektedir:

Kudret-i kitâbetten bî-behre olduğu hâlde bir lutf-ı Hudâ-dâd olarak tabî'atinden mevzûn gazeller zuhûr eden müteşâ'irîn-i memlekettendir. (Hasretî)

Hasretî'nin aksine Halîfe için ise bir övgü söz konusudur:

Biñ târîhinden mukaddem olan şu'arâ-yı Âmid'îñ üstâd-ı fesâhat-nihâd ve mürebbî-i belâgat-i'tiyâdı, ser-âmed-i fuzalâ bir edîb-i hikmet-ihativâdır. (Halîfe)

Hamdî maddesinde, eserleri beğenilen ve belagat konusunda öne çıkan bir şâir olduğu belirtilmiştir:

Şehrimiziñ ser-âmed-i üdebâ-yı pesendîde-âsâr bir şâ'ir-i âteş-zebân-ı belâgat-nisârıdır. (Hamdî)

Bu örneklerde görüldüğü gibi Emirî, tezkiresindeki altı maddede, şâirlerin takdimine onların sanatları hakkında yorum yaparak başlamıştır. Bu durum Emirî'nin o şâirler için düşündüğü ve aklına gelen ilk şeyin sanatları olduğu izlenimine ulaştırmaktadır.

Eserleri

Şu'arâ tezkirelerinde, şâir hakkında verilmesi beklenen bilgilerden biri onun eserleridir. Şâirin kaç eser yazdığı, bu eserlerin konuları, sanatsal yönü gibi birtakım malumat okuyucuya sunulmalıdır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de, şâirlerin eserleri hakkında verilen bilgileri metnin baş, orta ve son kısımlarında görebilmek mümkündür. Aşağıdaki örneklerde giriş cümlelerinde eserlerinden bahsedilen şâirler ele alınmıştır.

Ahmed maddesinde şâir tanıtılırken *Pend-nâme* isimli eserle, Ref'et maddesinde ise *Mevlid-i Şerîf* isimli eserle dikkat çekilmiştir:

On biñ beytten mütecâviz Pend-nâme nâzımı Ahmed-i Mürşidî hazretleridir. (Ahmed)

Tarz-ı cedîd ismiyle mevsûm ve meşhûr olan Mevlid-i Şerîf'îñ nâzımı hoca İbrâhîm Re'fet Efendi'dir. (Ref'et)

Benzer bir şekilde Mürşidî maddesinde tanıtım, eser ismiyle başlamaktadır. Mürşidî'nin meşhur *Pend-nâme*'nin sahibi olduğu söylenerek hakkındaki ilk bilgiler verilmiştir:

Pend-nâme-i meşhûr sâhibi 'Ârif Evhadî fâzîlü'l-ma'nâ es-Seyyid Ahmed Hazretleri'nin lakab-ı meşhûrlarıdır. (Mürşidî)

Âmidî için, tezkirelerde isminin bulunmadığı fakat yazdığı manzum bir lügati Emirî'nin gördüğü bilgisi verilmiştir. Böylelikle tezkirelerde adı dahi geçmeyen bir şâir, eseri vasıtasıyla okuyucuya sunulmuştur:

Tezkireleriñ hiçbirinde ism ü resmi muharrer değıldir. Manzûm bir lûgat kitâbı manzûrumuz olmuştur. (Âmidî)

Hafîd Paşa maddesinde, devletin vezirlerinden olduğu bilgisinin hemen ardından bir divanı olduğu belirtilmiştir:

Vüzerâ-yı 'izâm-ı Devlet-i 'Âliyye'den şeyh-zâde şöhretiyle be-nâm sâhib-dîvân-ı belâgat-'unvân İbrâhîm Paşa merhûmdur. (Hafîd Paşa)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Emirî, beş adet şâiri tanıtırken ilk olarak onların eserlerinden bahsetmiştir. Yazar bu beş maddenin üçünde eserlerin isimlerini zikrederek söze başlamıştır. Bu durum, bu eserlerin halk tarafından bilinen eserler olduğunu ve şâirin ilk olarak bu yolla tanıtılmak istendiğini düşündürmektedir. Emirî, diğer iki maddede ise eserlerin türleri hakkında bilgi vererek dikkat çekmiştir.

Meslek

Tezkire yazarları şâirlerin hayatları hakkında bilgi verirken onların mesleklerine de değinmektedir. Şâirliklerinin yanında geçimlerini hangi yolla, nasıl kazandıkları hakkında verilen bu bilgiler, şâirin eserleri incelenirken dikkate alınmalıdır. Çünkü şâir, yaptığı işler ile ilgili bilgileri, araç-gereçleri ve bu iş vesilesiyle sosyal hayatında muhatap olduğu kitleyi eserlerine yansıtmaktadır. Ali Emirî, tezkiresinde 13 şâiri tanıtırken kurduğu ilk cümle onların meslekleri hakkında olmuştur.

İlk cümlede verilen bu mesleklerden bazıları şunlardır: Muallim, bânî, demirci, telgraf ser-muhabere memuru, müezzin, vâli, tüccar, basmacı, kazasker vb.

Örneğin; Sıdkî ve Hamdî maddesinde, şâirlerin aynı zamanda muallimlik yaptığından bahsedilmiştir:

Şehrimizin Rûm kapısı civârında bir mekteb-i zîbâda mu'allimdir. (Sıdkî)

Mekteb mu'allimliğıyle imrâr-ı vakt ü hâl eder üdebâ-yı memlekette bir zât-ı 'âlî-kadr idi. (Hamdî)

Bânî olarak andığı İskender Paşa için, inşa etmiş veya ettirmiş olduğu yapılar hakkında bilgi verilmiş, böylelikle şâirin kim olduğu daha açık bir şekilde ortaya konmuştur:

Şehrimizde nâm-ı 'âlsine mensûb câmi'-i şerifiñ ve Dağkapısı civârında Hamamlı kasr-ı dilârâsıyla şimdi harab bulunan germâbeniñ ve daha birçok hayrât ve müberrât ile hâlâ ahfâdı yedinde mevcûd ve İskender Paşa hânesi demekle ma'rûf kâşâne-i cesîmiñ bânî ve sâhibi bulunan gâzî-i meşhûr İskender Paşa'dır. (İskender Paşa)

Aşağıdaki örnekte şâirin mesleği olan müezzinliğinin sebebi olarak, nağmelerinin ruha canlılık katması ve ferahlatıcı olması gösterilmiştir:

Terennümât-ı rûh-efzâ vü negamât-ı ferah-ârâ ile ma'rûf bir zât olduğundan Câmi'-i Kebîr müezzinleri sınıfına mülhak idi. (Figânî)

Konu ile alakalı bazı diğer örnekler şunlardır:

Şehrimiziñ demirci esnâfından bir merd-i nîgû-hisâldir. (Hadîdî)

Diyarbakir telgıraf ser-muhâbere me'mûrudur. (Fethî)

Kürdistan vâliliginde bulunan vüzerâ-yı 'izâmdan Ayaşlı Müftî-zâde Es'ad Muhlisî Paşa merhûmdur. (Es'ad Muhlisî Paşa)

Basmacılık san'atına sâlik idi. (Vâhib)

Doğum-Ölüm

Tezkirelerde karşımıza çıkan bilgilerden biri de doğum/ölüm yeri ve tarihidir. Şâirlerin yaşadıkları yüzyılı ve coğrafyayı, hangi kültürle yetiştiklerini ve kimlerle çağdaş olduklarını görmemizi sağlayan bu bilgiler sayesinde onların sanatlarını ve eserlerini anlamamız kolaylaşmaktadır. Emirî tezkiresinde, altı maddede doğum veya ölüm ile ilgili bilgiler kullanılarak giriş yapılmıştır.

Râmiş ve Muslihiddin Lârî maddelerinin ilk cümleleri şâirlerin nerede doğduklarıyla ilgilidir:

Şehrimizden zuhûr etmiştir. (Râmiş)

Kasaba-yı Lâr'da tevellüd etmiştir. (Muslihiddin Lârî)

Cemilî maddesinde Diyarbakır'da doğduğu ve sonrasında başka yerlere farklı sebeplerle gittiği, Hüseyin maddesinde Diyarbakır'a on sekiz saat mesafede olan Mardin'de doğduğu belirtilmiştir:

Takrîben 870/1466 hudûdunda şehrimizde tevellüd ederek evâ'il-i eyyâmı Akkoyunlu hükûmetine müsâdif olmakla Tebrîz'e ve 900/1495 hudûdunda Herât'a giderek Sultân Hüseyin Baykara'nıñ vezîr-i a'zamı meşhûr 'Alî Şîr Nevâyî hazretleriniñ Çağatay lisânı üzre olan dîvân-ı eş'ârına inşâd-ı nezâ'ir eylemiştir. (Cemilî)

Diyârbekir (Âmid) şehrine on sekiz sâ'at mesâfede vâkı' Mardin'den zuhûr etmiştir. (Hüseyin)

Es'ad Paşa ve Hüsâmî maddelerinde ilk olarak şâirlerin Diyarbakır'da vefat ettikleri bilgisi verilmiştir. Es'ad Paşa'nın vali oluşu ve sonradan

Diyarbakır'a gelip burada vefat edişi, Hüsâmî'nin ise aslen Edirneli olup bir sebeple Diyarbakır'a gelişi ve 1608 senesinde burada vefat edişi dile getirilmiştir:

Memleketimizde vefât eden vülât-ı kirâmdandır. (Es'ad Paşa)

Edirneviyyü'l-asldır. Îrân seferleri münâsebetiyle serdâr-ı ekrem Cığala-zâde Sinân Paşa mâ'iyyetiyle şehrimize gelerek 1016/1608 senesinde vefât eden şu'arâdandır. (Hüsâmî)

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'i giriş cümleleri bakımından incelemeye aldığımızda, doğum/ölüm kavramlarının sadece altı maddede kendine yer bulabildiğini görmekteyiz.

Öğrenimi

Tezkirelerde şâirler hakkında bulabileceğimiz bilgilerden bir diğeri de onların öğrenim hayatıdır. Şâirin hangi medreselerde kimlerin tedrisinden geçtiği, hangi bilim/ilim dallarında eğitim aldığı, hangi dilleri (Arapça, Farsça) bildiği gibi malumata ulaşabilmek mümkündür.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, içerik olarak birçok tezkireye nazaran oldukça fazla bilgi ihtiva etmektedir. Bu bilgilerden biri, şâirlerin eğitim-öğretim hayatıdır. Şâirler tanıtılırken, onlar hakkında verilen ilk bilgiler incelendiğinde dört maddede ilk cümlenin şâirlerin tahsiliyle ilgili olduğu görülmektedir.

Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i kemâlâta ikdâm ederek 'urefâ-yı 'asrî zümresine dâhil olmuştur. (Hâlid)

Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i 'ilm ü 'irfân eylediginden neşr-i 'ulûm-i 'âliye ile evkât-güzâr olurlardı. (Ferdî)

Tahsîl-i dest-mâye-i kitâbet eyledikten sonra 1230 hudûdunda Mısır-ı Kahire'ye 1250 hudûdunda Dersa'âdet'e 'azîmet ve andan Anadolu'ya rihletle ba'zı mütesellimîn ve voyvodegân kitâbelerinde ba'de Kastamonu ve Sivas eyâletleri defterdârları mu'tilerinde istihdam olunduktan sonra Musul vâlîsi meşhûr İnce Bayrakdar-zâde Muhammed Paşa'ya dîvân kâtibi olmuştur. (İsmet)

Memleketinde tahsîl-i kemâlât ederek Dersa'âdet'e 'azîmet eylemiştir. (Şerîfî)

Konu ile ilgili örneklerin azlığı, şâirlerin öğrenim hayatlarının genellikle maddenin ilerleyen kısımlarında zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki dört örnek Emirî'nin bu konuyu göz ardı etmediği ve giriş cümlelerinde kullandığını göstermektedir.

Millet

Tezkirelerde farklı bir milletten gelen şâirlerin milletleri hakkında bilgiler bulabilmek mümkündür. Daha önce belirtildiği gibi *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Diyarbakır'da doğmuş veya bir şekilde Diyarbakır ile bağlantısı bulunan şâirleri ele alan bir tezkiredir. Diyarbakır farklı milletlerden, farklı

mezheplerden birçok insanın yaşadığı bir şehirdir ve bu şehirdeki şâirlerin bazıları da farklı milletlere mensuptur. Emirî, Mesîhî ve Şîrîn mahlaslı şâirlerin Ermenî olduklarını hemen ilk cümlede belirtmiştir:

Şehrimizin Ermenî tâ'ifesindedir. (Mesîhî)

Diyarbakir'in Ermenî milletindedir. Sadâsı latîf idi. (Şîrîn)

Şâir Oluşları

İncelenen tezkire, bir şâirler tezkiresi olduğu için içerisinde yer alan şahısların tamamı şâirdir. Bu sebeple Emirî, birçok şâirin tanıtımına başlarken ilk olarak onların bu vasfını dile getirmiştir. Bazıları için şehrin eski şâirlerinden olduğu, bazıları için memleketin belagatli şâirlerinden olduğu giriş cümlesinde vurgulanmıştır:

Şehrimizin şu'arâsından olup 'Acem-zâde şöhretiyle ma'rûf idi. (Şuhûdî)

Şehrimizin efâzıl-ı şu'arâsındandır. (Fehmî)

Memleketin şu'arâ-yı belâgat-ârâsındandır. Şu'arâ-yı eslâfî tetebbu' etmiştir. (Nusretî)

Şehrimiziñ şu'arâ-yı kadîmesindedir. (Halîlî)

Şu'arâmızın a'zâm u efâzıl-ı kudemâsındandır. (Nesîmî)

Dâhil Oldukları Grup

Tezkirelerde isimleri yer alan şâirler, sadece şu'arâya değil, aynı zamanda farklı gruplara dâhildirler. Emirî, bazı şâirler hakkında bilgi verirken ilk olarak onların hangi gruba dâhil olduğunu belirtmiştir. Şehrin ahali, nüktedanı gibi tanımlamaların yanında, şehrin fuzalâ, ulemâ, urefâ, üdebâ, eşraf gibi gruplarından olduğuna dair açıklamalar yapmıştır:

*Şehrimiz ahâlîsinden ve dervîşân-ı saffet-menişândan bir kalender-i hoş-
etvâr idi. (Bey'âtî)*

Memleketimiz nüktedânları ve zürefâ-yı şu'arâdandır. (Fâruk)

*Diyarbakir 'ulemâ vü 'urefâsındandır. Zamânında Hezîmî-zâdelikle ma'rûf
idi. (Muhammed Efendi)*

Şehrimiz üdebâsındandır. (Sîret)

Eşrâf-ı memleketden 'asrının şu'arâ ve vaktinin zurafâsından idi. (Güzârî)

Memleketimiz fuzalâsından ve şu'arâsından bir zât idi. (Selâmî)

Üdebâ ve şu'arâdan bir zât-ı 'âlî-kadr idi. (Şeref)

Ezkiyâ vü üdebâdan bir zât idi. (Kâmî)

Bazı şâirler için memleketin köklü ailelerinden geldiği bilgisi sunulmuştur:

Şehrimiz hânedânındandır. Evâ'il-i hâlinde mebâbî-i 'ulûma sarf-ı evkât eylemiş idi. (İlmî)

Şehrimiz hânedânından ve fuzalâsından idi. (Muhammed Efendi)

Şehrimizin hânedânından Hasan Çelebi'dir. (Nihânî)

Silsile-i eşrâf-ı hânedân ve sâhibü'l-hayr ve'l-hasenât olan 'ulemâ-yı be-nâm-ı zevi'l-ihtirâmdan Hâcî Muhammed Râgıb Beyefendi merhûmdur. (Râgıb)

Şehrimiz zâdegânından, şeyh-zâdelerdendir. Nâm-ı vâlâları Ebû Bekir'dir. (Bekrî)

Râ'if isimli şâir, "memleketin ileri gelenleri" şeklinde genel bir sınıflandırmayla tanıtılmıştır:

Mütehayyızân-ı memlekette Feyzu'llâh Râ'if Efendi hazretleridir. (Râ'if)

Bir diğer grup olarak şeyhleri görmekteyiz. Emin ve Resmî mahlaslı şâirlerin Nakş-bendî şeylerinden olduğu dile getirilmiş, Gülşenî için de tarikatın piri tanımı kullanılmıştır:

Meşâyih-ı 'izâm-ı Nakş-bendî'den "Şeyh Emîn Tokâdî" 'unvânıyla meşhûr-ı cihân olan zât-ı 'âlî-kadrdır. (Emin)

Gürûh-ı meşâyih-i kirâm arasında Açıkbaş şöhretiyle be-nâm olan Şeyh Halîl-i Nakş-bendî Mahmûd Resmî Efendi hazretleridir. (Resmî)

Pîr-i tarîkat Hazret-i İbrâhîm Gülşenî'dir. (Gülşenî)

Tezkirede yer alan şâirlerin, şâirlik vasıflarının yanında farklı farklı vasıflara sahip olduklarını bilen ve bunu hemen ilk cümleyle gösteren Emirî, şâirlerin şâirlik dışındaki diğer özelliklerine de dikkat çekmek istemiştir. Eser içerisinde konuyla alakalı oldukça fazla örnek olması bu isteği kanıtlamaktadır.

Şahsî Özellikler

Tezkirelerde, şâirlerin hayatları hakkında bilgi verilirken onların kişisel birtakım özelliklerine (fiziksel özellikleri, fıtrâtı, mizacı, huyları vs.) yer verildiği görülmektedir. İncelenen tezkirede Gayret ve Şûhî ilk olarak tabiatleriyle tanıtılırken Nigâhî ümmî oluşuyla ve Yüsrî cömertlik ve olgunluğuyla ön plana çıkartılmıştır:

Tabî'atı letâife meyyâl hazır-cevâb bir zât idi. (Gayret)

Memleketimizin ümmî şu'arâsındandır. (Nigâhî)

Şehrimizin tab'ı latîf ve eş'ârı zarîf olan şu'arâsındandır. (Şûhî)

Fazl u kemâl ile mevsûf bir zât idi. (Yüsrî)

Diğer

Yukarıdaki sınıflandırmaya dâhil edilemeyen fakat bir kategori oluşturmak için de yeterli örnek görülemeyen birkaç eklemenin bu başlık altında yapılması uygun bulunmuştur.

İki maddede (Hâmî ve Refî) giriş cümlesinde diğer tezkirelere gönderme yapılmaktadır. Hâmî'nin diğer terceme-i ahvâl kitaplarında isminin olmayışı eleştirilirken Refî'de *Ârif Hikmet Tezkiresi'*nden doğrudan alıntı yapılmıştır. Bu şekilde Emirî, hem bilgi bulunmayan bir şâir hakkında bilgi sunduğunu dile getirmiş hem de diğer tezkirelerde var olan bilgilerden faydalanmıştır:

Şu'arâ-yı 'Osmâniyye içinde bir mevki'-i bülend-iştihâr ihrâz eden Hâmî, hayfâ ki zamân-ı hayâtında terceme-i ahvâl nâmına meydâna konulan eserleriñ hiçbirinde dâhil değıldir. (Hâmî)

İsm-i sâmileri Muhammed'dir. Şeyhülislâm 'Ârif Hikmet Beyefendi tezkiresinde buyururlar ki: "es-Seyyid Muhammed Refî' Diyârbekrî'dir. Meşhûr sâhib-i dîvân Seyyid Lebîb-i Âmid'niñ oğlunuñ oğludur. Âmid'de 1169/1756 senesi Şa'bân-ı şerîfiniñ dördüncü çehârşembe günü 'âleme vaz'-ı kadîm etmiştir. (Refî')

Sünnî mahlaslı şâir hakkında verilen ilk bilgi Semendereli olduğudur. Bu bilginin hemen ardından Diyarbakır'a geldiği ve tüm ömrünü Diyarbakır'da geçirdiği dile getirilmiştir:

'Aslı Semenderelidir. Diyarbakır'e hicret ederek tamâmî-yi müddet-i hayâtında Şehr-i Âmid'de sâkin olmuştur. (Sünnî)

Sonuç

Ali Emirî'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* adlı tezkiresi ile diğer tezkireler arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. İlk ve en önemli fark olarak Emirî'nin sadece bir bölgedeki şâirleri tezkiresine alması gösterilebilir. Bahsedilen bölge Diyarbakır'dır. Emirî, Diyarbakırlı veya yolu bir şekilde Diyarbakır'a düşmüş şâirlere tezkiresinde yer vermiş ve her bir şâir için memleket ile nasıl bağlantılarının olduğunu belirtmiştir. Diğer fark olarak, tezkirede yer alan şâirler hakkında verilen bilgilerin ya kendi tecrübe ve gözlemlerine dayanarak ya da belli ve güvenilir kaynaklar vasıtasıyla ulaşılması gösterilebilir.

Şu'arâ tezkirelerinde, tezkire yazarları şâirler hakkında birçok konuda bilgi vermektedir. Şâirin ismi, mahlası, memleketi, akrabalık ilişkileri, öğrenim hayatı, mesleği, doğumu, ölümü, hakkındaki anekdotlar, şahsî özellikleri, eserleri, sanatı gibi mevzuların bazen hepsi bazen de birkaçı tezkirelerde yer almaktadır.

Bu çalışmada, tezkiredeki madde başı şâirler tanıtılırken giriş cümlesi olarak hangi konuların/bilgilerin ele alındığı incelenmiştir. Yukarıda bahsedilen konuların hangilerinin ilk cümlede yer aldığı tespit edilmiştir.

Buna göre 194 şâir arasında seksen altı tanesinin giriş cümlesinde şâirin ismi yer almaktadır. Tezkire yazarı, şâiri tanıtmak için öncelikle ismini

vermeyi uygun bulmuştur. Böylelikle mahlası ile madde başı olmuş şâirlerin gerçek isimleri okuyucuya bildirilmiştir. Bu isim cümleciklerinin hemen ardından birçok farklı konu ele alınmış ve şâirin tanıtımı genişletilmiştir. Şâirin isminin verilmesinin ardından onun akrabalık ilişkilerine (kimin oğlu/kızı veya torunu olduğuna dair bilgiler), ünvanına, doğum ve ölümüyle ilgili tarih-yer bilgilerine, eğitimine, mesleğine, yaşamları hakkında bilgilere, şahsî özelliklerine ve hangi gruba dâhil olduklarına dair bilgiler eklenmiş ve giriş cümlesiyle şâir bu bilgiler eşliğinde tanıtılmaya başlanmıştır.

Giriş cümleleri bağlamında incelenen tezkirede diğer öne çıkan bilgi, akrabalık ilişkileridir. Bu cümlelerde şâirin kimin oğlu/kızı, torunu olduğu veya hangi sülaleden geldiği belirtilmiştir. Bu bilgilerin ilk cümlede yer almasının asıl sebebi olarak şâirin babasının veya dedesinin veya mensup olduğu sülalenin Diyarbakır'da iyi tanınan ve sevilen insanlar olmasıdır. Emirî, şâirleri bu şekilde bir cümleyle tanıtmaya başlayarak söz konusu şâirin kimlerden olduğunu belirtmiş ve okuyucu için köklü ve sevilen bir aileden geldiği duygusunu oluşturmuştur.

Tezkirede öne çıkan konulardan biri de şâirin dâhil olduğu grubun belirtilmesidir. Emirî yirmi yedi maddede, şâiri takdim ederken onun hangi grup içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Dervîşân, zürefâ, üdebâ, eşrâf, ezkiyâ gibi sınıflandırmalar yaparak adı geçen şâirin şehirde nasıl bilindiğini öne çıkarmıştır.

Bunların yanı sıra Emirî'nin, farklı konularla ilgili bilgiler vererek maddeye giriş yaptığı da gözlemlenmiştir. Şâirin sanatı, eserleri, mesleği, doğum veya ölümü, öğrenimi, milleti, şâir oluşları ve şahsî özellikleri giriş cümlelerinde yer alan diğer konulardandır. Bu diğer konular arasında, şâirlerin dâhil oldukları gruplar, örneklerinin bol olması dolayısıyla dikkat çekmiştir.

Bu kadar çeşitli konunun ilk cümlede karşımıza çıkışı, Emirî'nin belli kurallara bağlı kalarak eserini yazmadığı, her şâire ve onun özelliklerine göre konuları bir önem sırasına koyduğu düşüncesine ulaştırmıştır. Aynı zamanda daha ilk cümleden farklı farklı konuların ele alınışı, tezkiredeki bilgi çeşitliliğini ve Emirî'nin bu bilgileri sunmaktaki isteğini gözler önüne sermektedir. Neredeyse her şâir için farklı farklı konuların öne çıkması ise Ali Emirî'nin eserini yazarken şâirlerin kişisel farklılıklarına ve şahsî özelliklerine dikkat ettiğini ve şâir hakkında en kesin ve tanıtıcı bilgiyi vermek istediğini göstermektedir.

Kaynakça

- Ali Emîrî Efendi. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Haz. İdris Kadioğlu. E-Kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208593/ali-emiri-efendi--tezkire-i-suara-yi-amid.html> (Erişim tarihi: 01.07.2024)
- İsen, Mustafa vd. *Şâir Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- Kılıç, Filiz. "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 5/10 (2007), 543-564.
- Mustafa Safâyî Efendi. *Tezkire-i Safâyî*. Haz. Pervin Çapan. Ankara: AKM Yayınları, 2005.
- Öztürk Doğan, Aslıhan. "Ali Emirî'nin Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid'inde Meslektaşlarına Yönelik Tenkitleri ve Bilgi Tashihi". *TULLIS*, 7/3 (2022), 437-454.
- Tolasa, Harun. *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Türkçe Sözlük. Haz. Şükrü Halûk Akalın ve başk. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Yılmaztürk, Hasan. *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid'in Tenkitli Metni*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.